

Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı

Said Halim Paşa, Çev. Fatih Yücel

İstanbul, Kronik Kitap, 2021, 216 sayfa, ISBN: 978-975-2430-91-4.

Mehmet Batuhan ZORLU*

Said Halim Paşa, Mısır Hidiv Hanedanı'nın kurucusu Mehmed Ali Paşa'nın torunudur. Devlet kademesinde çeşitli görevlerde bulunan Said Halim Paşa, Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbi'ne girdiği dönemlerde Ocak 1913 ve Ekim 1915 arasında hariciye nazırlığı, Temmuz 1913 ve Şubat 1917 arasında da sadrazamlık görevini üstlenmiştir. I. Cihan Harbi'ni Osmanlı Devleti'nin de içerisinde bulunduğu İttifak Devletleri blokunun kaybetmesi sonucunda ise Said Halim Paşa İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilmiştir. 1862 yılında başlayan yaşamı 1921'in aralık ayında Roma'da bir Ermeni tarafından şehit edilmesiyle son bulmuştur.

Türkçe, Arapça ve Fransızca dillerine oldukça hâkim olan Said Halim Paşa, kritiğini yapmış olduğumuz eserini Fransızca olarak kaleme almıştır. Eser ilk olarak 2000 yılında Isis Yayınları tarafından, *L'Empire Ottoman et la Guerre Mondiale* orijinal ismiyle neşredilmiştir. *Kronik Kitap*'tan Ekim 2021'de 3. baskısı yapılan eser Fatih Yücel tarafından tercüme edilmiştir. Fatih Yücel, lisans eğitimini Galatasaray Üniversitesi İktisat Bölümünde, yüksek lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümünde ve Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi Yakın ve Ortadoğu Enstitüsünde tamamlamıştır. Yücel, Sabancı Üniversitesinde "XVI. yüzyıl Osmanlı merkez ile taşra idaresi ve maliyesi" üzerine doktorasına devam etmektedir.

Elimizde bulunan eser; "Takdim", "Türkiye Dünya Savaşına Nasıl Girdi", "Türkiye Dünya Savaşına Niçin Katıldı", "Karadeniz Hadisesi", "Savaş Sonrasındaki Buhranda Bab-ı Âli'nin İflası", "Mustafa

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, mb.zorlu@outlook.com

Kemal Paşa: İngiltere ve Fransa Düşmanlığı Arasındaki Farklar”, “Yakın Doğu’daki İngiliz Siyaseti: Türkiye’deki Faaliyetleri”, “İngiliz Siyasetinin Hataları”, “Türkiye ve Halifelik” olarak sekiz bölümden, ekler ve dizinden oluşmaktadır. Ekler bölümü Said Halim Paşa’nın Divan-ı Âli’deki savunmasını içerdiği için eserin kıymetini daha da arttırmaktadır.

Eserin bütün bölümlerini burada baştan sona kritik etmek okuyucuya bir ön fikir vermekten çok direkt kitabı anlatmak olacaktır. Okuyucuların kitabı okuyup kendilerinin tahlil etmesini daha yararlı bulduğumuz için, okuyucu kitlesinin bir fikir ve yorum sahibi olabilmesi adına “Türkiye Dünya Savaşı’na Niçin Katıldı”, “Savaş Sonrasındaki Buhanda Bab-ı Âli’nin İflası” ve “İngiliz Siyasetinin Hataları” başlıklarını ele alacağız.

“Türkiye Dünya Savaşı’na Niçin Katıldı” başlıklı ikinci bölümde Paşa, İtilaf Üçlüsünün ilk günden beri Türkiye’ye karşı gösterdikleri düşmanca tavırlar nedeniyle Osmanlı hükümetinin haklı olarak kaygılandığını ve artık İngiltere ile Fransa’nın Avrupa’nın siyasi dengesi için Osmanlı İmparatorluğu’nu vazgeçilmez bir unsur olarak görmediğini açıkça belirtmektedir. Ayrıca Said Halim Paşa’nın tespitlerine göre I. Cihan Harbi direkt olarak Osmanlı Devleti’ne karşı ilan edilmemişti fakat Batılılar *Şark Meselesi* ile Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarını hedef olarak belirlemiş, Cihan Harbi sonucunda da bu hedeflerine ulaşmayı arzulamışlardır.

Şark Meselesi’nin tanımını yapacak olursak; 1700’lü yılların başından itibaren Rusya’nın Osmanlı mülkü üzerinde yıkıcı projeleri baş göstermiştir. Bu projelerin hedefe doğru yürümesinde ise Avrupalı devletler de katkı sağlamıştır. Şark Meselesi’nin ilk aşaması Balkan Harbi’ne yani 1913 tarihine kadar Türkiye’nin Avrupa topraklarından ayıklanması, Türk siyasi varlığının Avrupa’dan silinmesidir. Sonraki aşaması I. Cihan Harbi’yle İstanbul’un işgali ve mütareke dahil olmak üzere Türklerin İstanbul’dan çıkarılıp etkilerinin sınırlanması, Anadolu’da birkaç vilayete sığdırılmasıdır. Zaten projeye göre kurulan vilayetlerde Türklerin yaşama olasılığı yoktur. Yani Şark Meselesi’nin ikinci nihai hedefi Türk siyasi varlığını bitirmektir. Fakat Milli Mücadele neticesinde Şark Meselesi’nin ikinci kısmı parçalanıp atılmıştır. Tabii bu süreç öncelikle I. Dünya Savaşı’ndaki harpler neticesinde başarılı olmuştur.

Said Halim Paşa İtilaf Üçlüsünün Türkiye’yi kendi taraflarına çekmek için hiçbir reaksiyon göstermediklerini ve kendilerinden uzak tutmak için ellerinden geleni yaptıklarını ifade ettiği gibi dönemin en barışçı siyasetini de Türkiye’nin yürüttüğünü belirtmiştir. İtilaf Üçlüsünün büyükelçileriyle yapılan görüşmeler sonucu Türkiye’nin tam bir bağımsızlık göstermesi karşılığında toprak bütünlüğüne saygı duyulacağına yönelik teminat verildiğini anlatmaktadır. Fakat şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir; Fransa’nın Suriye’yi, İngiltere’nin Irak’ı ve Rusya’nın İstanbul’u işgal etme hülyaları hiçbir zaman rafa kalkmamıştır. Eserde Said Halim Paşa, Türkiye’nin Fransa Büyükelçisi olan Mösyö Bompard’ın yazmış olduğu makalede Türkiye’ye verilen teminatın sadece savaş bitene kadar süreceğini öğrendiğini belirterek, Osmanlı hükümetinin Üçlü İtilafa baştan beri güvenmeyip temkinli davranmasını haklı bulmuştur.

Paşa’ya göre yaşanan bu gelişmeler üzerine Türkiye tarafsızlığını devam ettirip savaşa dahil olmasaydı

ilerleyen süreçte devletin manevra alanı daralacağı gibi Batılı devletlerin savaş sonrasındaki projelerine karşı da yalnız kalacaktı. Türkiye'nin savaşa girmesini yanlış bulan grupların ise arka planda bu olayların yaşandığını tam anlamıyla bilmedikleri için karşı geldiklerini düşünmektedir. Paşa, Türkiye'nin İttifak Devletleri yanında savaşa girmesini de şöyle özetlemektedir: *“Sonuç itibariyle, Türkiye Dünya Savaşına katıldı, çünkü tarafsızlığı ancak parçalanmasıyla son bulabilirdi. Merkez Devletleriyle ittifak yapmışsa bunun nedeni, söz konusu devletlerin kendisini tercih etmelerine karşın, İtilaf Devletlerinin ittifaka yanaşmamalarıdır.”* (s. 33)

“Savaş Sonrasındaki Buhranda Bab-ı Âli'nin İflası” başlıklı dördüncü bölümde Paşa, Türkiye'nin neden tarafsız kalmadığını, tarafsız kalsaydı karşılaşılabilecek durumları açıklamış ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin yapmış olduğu faaliyetleri sert bir üslupla eleştirmiştir. Türkiye'nin I. Cihan Harbi'ne girişini eleştiren kesimler Osmanlı hükümetinin akıllıca davranmadığını, hiçbir mecburiyeti yokken böylesine feci bir savaşa katıldığını öne sürüp devletin İngiltere ve Fransa'ya da güvenmemesini ayrıca eleştirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa katılma gerekçelerine tam manada hâkim olmayan kitleye karşılık bir de mütarekeden kısa bir süre sonra göreve gelen Ferid Paşa'nın bu belirsiz durumu gidermek yerine gerçeği saklamak ve saptırmak için atmış olduğu adımlar Said Halim Paşa tarafından sertçe eleştirilmiştir. *“Hatta savaş sonrasında, harbe katılmış her millet dünya kamuoyu önünde kendisini temize çıkarmaya çalışırken Türkiye'de Ferid Paşa Hükümeti kendi ülkesinin suçluluğunu ilan etmekteydi.”* (s. 42) Paşa sadece bu sözlerle yetinmeyip Ferid Paşa Hükümeti'nin İtilaf Devletleri içerisindeki dostlarını haklı çıkaracak şekilde Türkiye'nin savaşa girerek çok kötü bir suç işlediğini iddia ettiğini ve bunu sık sık dillendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Ferid Paşa'nın bu söylemlerde bulunurken devleti şahsi çıkarları ve Almanya'nın çıkarları uğruna İttihatçı hükümetin savaşa sürüklediğini söyleyerek yanlış ithamlarda bulunduğunu belirtmiş ve Ferid Paşa'nın bu söylemleri siyasi rakiplerine karşı duyduğu kin sonucu söylediğini, vatanperverlikten uzak bir adam olduğunu belirterek Ferid Paşa'ya olan eleştirilerini devam ettirmiştir.

Ferid Paşa iktidara gelir gelmez siyasi hırsları nedeniyle savaşa dâhil olmamızda sorumlu tuttuğu İttihatçı hükümeti Yüce Divan'da yargılatmak istemiş fakat Yüce Divan'dan istediği sonuç çıkmayacağı için askerî bir mahkeme kurdurarak derhal ölüm cezası verilmeyi planlamıştır. *“Söz konusu hükümetin üyelerinden sadece Talat, Enver ve Cemal Paşalar, kendilerine karşı aşırı kin besleyen siyasi hasımlarının intikamından kurtulmak için ülkeyi terk ettiler.”* (s. 45) Ferid Paşa, İttihatçı hükümet üyelerini Ermenileri katletmek ve servetlerini arttırmakla suçladı. Fakat yapılan suçlamalar halk tarafından da tepkilere yol açınca İttihatçı hükümetin eski üyelerine anlamsız suçlar yükleyememiş ve onları sürgün edememiştir. Çareyi ise yakın ilişkiler içinde olduğu İngilizlerde bularak birtakım İttihatçıları Malta Adası'na sürdürmüştür.

Said Halim Paşa'ya göre Ferid Paşa, Sévres (Sevr) Antlaşması'nda devletin çıkarlarını cesur bir şekilde savunamamış, bunun yerine galip devletlere şirin gözükmeyi tercih ederek yanlış bir politika izlemiş ve

antlaşmayı kabul ederek, sonraki süreçte de Milli Mücadele hareketini engellemeye çalışarak hainlik yapmıştır.

Said Halim Paşa, eserinin bu bölümünde sık sık Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'na girmemek gibi bir şansının olmadığını belirtmiştir. Türkiye bu savaşa girmemiş olsaydı bile savaş sonucunda karşılaşılabileceği tablonun farklı olmayacağını da açıkça ifade etmiştir. Paşa, görüşüne delil olarak da savaş öncesi İtilaf Üçlüsünün Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini ve savaş sonrası imzalanan Sevr Antlaşması'nı göstermiştir.

Eserin "İngiliz Siyasetinin Hataları" başlıklı yedinci bölümünde Said Halim Paşa, İngiltere'nin dünya üzerindeki konumundan, sömürgelerinden ve Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere diğer devletler için uyguladığı siyasetten bahsetmektedir. Paşa'ya göre "*Almanya'nın ortadan kalkması, onunla beraber, Avusturya-Macaristan'ın çözülmesi ve onlardan evvel de Rusya'nın çökmesi, İngiltere'yi birkaç sene içerisinde bütün dünya hâkimiyetine getirebilecek bir vaziyetin işaretleriydi.*" (s. 109) Fakat Paşa yaşanan bu olayların bir nevi İngiltere adına rastgele gerçekleşmesiyle ayrıcalık kazandıklarını ama bunu doğru bir şekilde kullanamadıklarını açıkça belirtmiştir. Çünkü bir anda her açıdan önü açılan bir devletin dünyanın büyük güçlerine ve müttefiklerine bu gücünü kabul ettiremezse işin sonu İngiltere'nin bu gücüne karşı düşmanlı ve onun karşısında kurulan ittifaklar olacaktır. Zaten Said Halim Paşa'ya göre de durum bir nevi böyle olmuş, Lloyd George, Churchill ve Balfour gibi isimlerin uyguladığı yanlış politikalar sonucu İngiltere elinde bulunan gücü yanlış kullanmıştır.

Paşa'ya göre İngiliz halkı ve İngilizleri yakından takip edenler de İngiltere'nin gerek sömürgelerine gerekse dünya devletlerine karşı yanlış siyaset güttüğünün farkındadır. "*Bugün bütün aklı başında İngilizler, İngiliz idaresi altındaki yerlerin yakın ya da uzak bir gelecekte, İmparatorluk'tan kopacağına farkındadır.*" (s. 111) İngilizler de Paşa'yı ve onun gibi düşünenleri haklı çıkarmış; faaliyetlerini kibir, açgözlülük ve intikam üzerine kurarak Hindistan üzerindeki baskısını arttırmış; Mezopotamya ve Musul'u işgal ederek de Türkiye'yi ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Fakat Said Halim Paşa'nın "*Türkiye potansiyeli bakımından dünyanın en büyük güçlerinden birisidir. Bunu ilk olarak İngiltere ifade etmiştir. Aşağılamaya çalıştığı, barbar diye itham ettiği bu Türkiye'nin onu korkutmasının sebebi gelecekte sahip olacağı mevkidir.*" (s. 114) tespiti oldukça önemli ve kıymetlidir. Ayrıca Türkiye'nin doğu yönünde genişleyip Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı bir tehlike oluşturmaları da İngilizlerin Türkiye'ye karşı düşmanca bir siyaset yürütmesine neden olmuştur.

İngilizler I. Cihan Harbi'nden önce de sonra da Osmanlı mülkü üzerinde kötü emellerini gerçekleştirmek için çeşitli siyasi hamleler yapmıştır. Mesela İstanbul'un Müslüman nüfusunu mücevher ve sarraflık piyasasına hâkim olan Ermeni ve Rumlar aracılığıyla soyup soğana çevirmişler, üzerine şehrin iâşesini kısıtlayarak tüccarların istifçiliğe yönelmesini sağlayıp Müslüman halkın yok olmasını planlamışlardır. O dönem zaten Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki ekonomik makas oldukça açık olduğu için bu planı uygulamışlardır. İngilizler genel manada kaygıları, hırsları ve intikamcı düşünceleriyle siyasi atılımları sürdürmüştür. Bu durum da onların başarısız bir siyaset yürütmelerine neden olmuştur.

Şunu unutmamak gerekir ki İngilizler, bağımsızlık uğruna başarılı bir Milli Mücadele dönemi geçiren Türkiye'nin İngiliz sömürgesi altında bulunan milletlere örnek olacağından kaygılanmış ve bu durum da Türkiye üzerindeki siyasi manevralarını belirleyen bir diğer hamle olmuştur.

Kritiğini yaptığımız, Said Halim Paşa'nın bu kıymetli eseri Yakın Çağ alanında çalışmalar yapan veya bu alana ilgi duyanlar için bir baş ucu eseri olma özelliğini taşıyor. Kitabın en önemli özelliği ise Osmanlı İmparatorluğu'nda üst düzey görevlerde bulunmuş ve yaşanan olayları yakından gözlemlemiş bir paşanın kaleminden çıkmış olmasıdır. Eserde Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Cihan Harbi'ne giriş nedeninin açıkça belirtilmiş olması günümüzde de devam eden "Savaşa girilmeli miydi yoksa girilmemeli miydi?" tartışmalarına açıkça cevap veriyor.

Devletin savaş öncesindeki ve savaş sonrasındaki siyaseti, dönemin şartları ve bu şartlar içerisinde yapılan hatalar ile doğrular Said Halim Paşa tarafından dile getirilmiştir. Cihan Harbi, dünya güçlerinin siyaseti ve Milli Mücadele dönemi, İttihat ve Terakki çalışmaları yapan tarihçiler için olaylara farklı bir perspektiften bakmalarını sağlayacaktır. Sadece tarihçilerin değil, hatırat okumayı seven kitlelerin de sıkılmadan okuyacağı bir eserdir.

Eserin çevirisi genel manada başarılı olsa da bazı bölümlerde bulunan sözcükler daha sade ve anlaşılır şekilde tercüme edilebilirdi. Eser ağırlıklı olarak Said Halim Paşa'nın öznel fikirlerini içerdiğinden, dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Çünkü tarihçiler yaptıkları araştırmalarda nesnel olmak zorundadır. Bu nedenle ortaya objektif bir çalışma çıkarmak istiyorsak Said Halim Paşa'nın *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı* eserini direkt ana kaynak olarak kullanmamız yanlış olacaktır. Said Halim Paşa'nın verdiği bilgileri arşiv kaynakları başta olmak üzere başka kaynaklarla da mukayese ettikten sonra objektif bir şekilde kullanmak daha doğru olacaktır.